

รูปแบบการประยุกต์หลักมงคลชีวิต 38 ประการ เพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมไทย*

อำพล บุตดาสาร**

วัชรระ งามจิตรเจริญ***

บทคัดย่อ

หลักมงคลชีวิต 38 ประการประกอบไปด้วยหลักพุทธธรรมที่หลากหลายและมีทุกระดับ แต่นักวิชาการมีความเห็นที่แตกต่างกันในการนำหลักมงคลชีวิตมาปฏิบัติและชาวพุทธบางคนก็มีความเข้าใจหลักมงคลชีวิตบางข้อผิด ดังนั้นเพื่อให้การนำหลักมงคลชีวิตดังกล่าวมาใช้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นโดยสอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา บทความวิจัยนี้จึงมีจุดมุ่งหมายที่จะ

* บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการประยุกต์หลักมงคลชีวิต 38 ประการ เพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมไทย” โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา) ประจำปี พ.ศ. 2561

** รองศาสตราจารย์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร E-mail: Ampon828@hotmail.com

*** ศาสตราจารย์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ ปรัชญา และวรรณคดีอักษร คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่รับบทความ 22 กุมภาพันธ์ 2562 วันที่แก้ไขบทความ 21 กรกฎาคม 2562 วันที่ตอบรับบทความ 20 พฤศจิกายน 2562

เสนอรูปแบบการประยุกต์หลักมงคลชีวิต 38 ประการเพื่อการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันในสังคมไทย

รูปแบบการประยุกต์หลักมงคลชีวิต 38 ประการเพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมไทยที่ได้จากการศึกษาประกอบไปด้วยหลักการพื้นฐาน จุดมุ่งหมาย หลักเกณฑ์ และวิธีการสำหรับการนำหลักมงคลชีวิต 38 ประการมาใช้ในการดำเนินชีวิต ตามรูปแบบดังกล่าว ชาวพุทธไทยควรปฏิบัติตามหลักการพื้นฐาน เช่น ควรปฏิบัติในหลักมงคลชีวิตโดยไม่ต้องเรียงลำดับข้อ แต่ให้เลือกปฏิบัติตามความเหมาะสม และปฏิบัติในลักษณะเป็นองค์รวมครอบคลุมหลักมงคลชีวิตทุกระดับ สำหรับจุดมุ่งหมายของการประยุกต์หลักมงคลชีวิต ผู้ปฏิบัติควรมีทั้งจุดมุ่งหมายหลักคือนิพพานและจุดมุ่งหมายรองที่ต้องการในชาตินี้ ส่วนหลักเกณฑ์ในการเลือกหลักมงคลชีวิตแต่ละข้อมาปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติสามารถใช้หลักเกณฑ์ที่หลากหลายในการเลือกหลักมงคลชีวิตแต่ละข้อมาปฏิบัติ เช่น การเลือกปฏิบัติตามความสามารถของตน การปรับหลักมงคลชีวิตให้ง่ายลงเพื่อให้สามารถปฏิบัติได้ และวิธีการปฏิบัติหลักมงคลชีวิตแต่ละข้อ ชาวพุทธก็สามารถปฏิบัติได้ทุกข้อรวมทั้งหลักมงคลชีวิตในระดับสูง โดยปรับขยายให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน

คำสำคัญ: มงคลชีวิต, การดำเนินชีวิตในสังคมไทย

The Application Model of the Principle of 38 Blessings of Life in Thai Society*

Ampon Buddasarn**

Watchara Ngamchitcharoen***

Abstract

The 38 Blessings of Life are composed of a diversity of the Buddha Dhamma, both in terms of contents and levels. Scholars hold different views concerning their applications, and some Buddhists simply misunderstand some of these Blessings. Therefore, in order to be able to apply the 38 Blessings to one's life more fruitfully and in accordance with the Buddhist principles, this research article seeks to present a useful model for doing so, one that is appropriate for the present situation in Thai society.

* This paper is a part of the research entitled “The Application Model of the Principle of 38 Blessings of Life in Thai Society,” funded by Chulalongkorn University (Centre for Buddhist Studies), 2018

** Associate Professor, Section of Buddhist Studies, Faculty of Humanities and Social Sciences, Phranakhon Rajabhat University. E-mail: Ampon828@hotmail.com

*** Professor, Department of History, Philosophy and English Literature, Faculty of Liberal Arts, Thammasat University Received February 22, 2019, Revised July 21, 2019, Accepted November 20, 2019

The resulting application model of the 38 Blessings of Life for Thai society consists of basic principles, objectives, criteria, and methods of application. According to this model, Thai Buddhists should follow the basic principles of the Blessings, not in ascending order, but by choosing appropriate themes and practicing in a holistic manner, covering the blessings of all levels. The practitioner should focus both on the main objective – Nibbāna – and the secondary objective desired for this life. She/he may also use diverse criteria in selecting the Blessings for practice, such as one's capabilities, thereby increasing the likelihood of a successful practice. As for the methods of practice, Buddhists may follow all of the 38 Blessings of Life, including those of higher levels, by adapting them to contemporary happenings.

Keywords: Blessings of Life, applications of the 38 Blessings of Life, life in Thai society

1. บทนำ

หลักพุทธธรรมในมงคลสูตรหรือที่คนไทยจำนวนมากนิยมเรียกว่า “มงคลชีวิต” นั้น ถือเป็นหลักพุทธธรรมที่ง่ายแก่การนำมาปฏิบัติ เพราะมีหลักธรรมที่หลากหลายและมีจำนวนถึง 38 ประการ อย่างไรก็ตาม แม้คำสอนหรือหลักพุทธธรรมเรื่องมงคลจะเหมาะที่จะนำมาศึกษาและนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตในสังคมไทยปัจจุบัน แต่ก็มีปัญหาในการนำหลักพุทธธรรมดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการชีวิตประจำวัน เพราะมีความเห็นแตกต่างกันเกี่ยวกับการนำหลักพุทธธรรมเรื่องมงคล 38 มาใช้ในชีวิตรประจำวัน นักคิดหรือนักวิชาการส่วนมากเห็นว่าการปฏิบัติตามหลักมงคลชีวิต 38 ประการเป็นการปฏิบัติไล่จากธรรมะหรือข้อปฏิบัติขั้นต่ำไปหาขั้นสูงตามลำดับ เช่น พระมหาวิระ ถาวโร (2519, หน้า 24) หรือพระราชนิพนธ์ (หลวงพ่อกุญชีสิงดำ) เห็นว่า มงคล 38 ประการนี้เป็นธรรมะที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้โดยลำดับ เรียกว่า จากต่ำถึงสูง ค่อยๆ ขึ้นไปทีละน้อย จนถึงระดับสูงสุดคือพระนิพพาน พ.สถิตวรณ์ (2547ก, หน้า 10) หรือสมเด็จพระมหาเมธีวงศ์ (พิจิตร ฐิตวณโณ) ก็เห็นว่ามงคล 38 ประการเหมือนบันไดที่ขี้นไปสู่ความก้าวหน้าของชีวิตตามลำดับ 38 ขั้น ตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นสูงสุด และประโยชน์ ส่งกลิ่น (2545, หน้า (1), 4) ก็มีความเห็นคล้ายคลึงกัน แต่มีความต่างกันในเรื่องรายละเอียดว่า องค์ธรรมในมงคลสูตรได้รับการจัดลำดับไว้อย่างเหมาะสมที่สุด จากองค์ธรรมในระดับพื้นฐาน ระดับกลาง ไปจนถึงระดับสูง โดยแต่ละระดับขององค์ธรรมนั้นได้มีการจัดเรียงเป็นขั้นตอนไว้อย่างละเอียดถึง 38 ขั้นตอน และการนำหลักพุทธธรรมเรื่องมงคล 38 มาใช้ในการพัฒนาตนนั้นสามารถใช้ได้ทั้งแบบเลือกปฏิบัติแต่ละองค์ธรรมโดยเอกเทศและแบบปฏิบัติในรูปแบบกระบวนการโดยเรียงลำดับจากง่ายไปหายาก จากขั้นพื้นฐานไปจนถึงขั้นสูงสุด จากระดับโลกียะไปจนถึงระดับโลกุตระ ซึ่งการปฏิบัติในรูปแบบกระบวนการนั้นจะเป็นกระบวนการพัฒนาตนที่สมบูรณ์ที่สุด

ดังนั้น เมื่อมีความเห็นที่หลากหลายเกี่ยวกับการปฏิบัติมงคลชีวิตดังกล่าวมาข้างต้น จึงเกิดปัญหาว่า เราควรกำหนดรูปแบบการประยุกต์หลักมงคลชีวิตเพื่อการดำเนินชีวิตอย่างไรจึงจะถูกต้องเหมาะสมหรือมีประสิทธิภาพมากที่สุดตามหลักการของพระพุทธศาสนา

ยิ่งไปกว่านั้น ชาวพุทธไทยยังไม่ค่อยมีความรู้เกี่ยวกับคำสอนเรื่องมงคล หรือมีความเข้าใจผิดในคำสอนเรื่องมงคล เช่น เข้าใจว่ามงคลหมายถึงวัตถุมงคลมีต้นไม้อายุบางชนิด เป็นต้น หรืออุบายที่ถือว่าเป็นมงคล (ประโยชน์ ส่งกลิ่น, 2545, หน้า 2) หรือเป็นเรื่องเครื่องรางของขลัง หรือเรื่องฤทธิ์เดชมหัศจรรย์ที่สามารถเสกเป่าให้เกิดมงคลได้ (พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์, 2555, หน้า 2) และยังมีความสงสัยว่า การนำมงคลแต่ละข้อมาปฏิบัติควรทำอย่างไรในสังคมไทยปัจจุบัน

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำวิจัยเรื่อง “รูปแบบการประยุกต์หลักมงคลชีวิต 38 ประการเพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมไทยตามหลักพระพุทธศาสนา” เพื่อวิเคราะห์และนำเสนอรูปแบบการประยุกต์หลักพุทธธรรมเรื่องมงคลหรือหลักมงคลชีวิตที่เหมาะสมต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคมปัจจุบันและมีความถูกต้องหรือมีประสิทธิภาพมากที่สุดตามหลักการของพระพุทธศาสนา ซึ่งจะมีส่วนช่วยแก้ไขปัญหาดังกล่าวมาแล้วได้

2. รูปแบบการประยุกต์หลักมงคลชีวิต 38 ประการเพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมไทยตามหลักพระพุทธศาสนา

หลักมงคลชีวิต 38 ประการนั้นมีหลักพุทธธรรมที่หลากหลายและมีทุกระดับซึ่งถือว่าเป็นชุดข้อธรรมะที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้หลายแห่งหลายมุมให้ผู้สนใจได้เลือกสรรมาปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม หากไม่มีการศึกษาวิเคราะห์สังเคราะห์ให้เกิดแง่มุมที่หลากหลายแล้วย่อมจะสับสนหรือเกิดการเข้าใจคลาดเคลื่อนถึงหลักการและวิธีการนำมาปฏิบัติได้ เพราะในมงคลสูตรก็ไม่มีรายละเอียดเกี่ยวกับหลักการและวิธีการนำมาปฏิบัติที่ชัดเจน ปรากฏแต่เพียงหลักธรรมสั้นๆ รวบรวมต่อมาคัมภีร์อรรถกถาอย่างมั่งคั่งล้นที่ปนิและอรรถกถาปรมัตถโชติกา ก็อธิบายขยาย

ความหรือเจาะลึกเฉพาะข้อมงคลแต่ละข้อ โดยไม่ได้แนะแนวทางการนำมาปฏิบัติ
อย่างไรให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลตามหลักพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง
ดังนั้น จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ห้วงสาระให้ข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก
อรรถกถา และจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างชาวพุทธในสังคมไทยที่นำหลักมงคล
ชีวิต 38 ประการมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และได้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึก
ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนาเพื่อหารูปแบบในการปฏิบัติที่ชัดเจนและถูกต้อง
ตามหลักพระพุทธศาสนา ทำให้ได้รูปแบบที่ผู้วิจัยจะได้นำเสนอเป็นลำดับต่อไป

2.1 หลักการพื้นฐานของการประยุกต์หลักมงคลชีวิต

จากการศึกษาพบว่า รูปแบบการประยุกต์หลักมงคลชีวิต 38 ประการ
เพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมไทยที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ ตั้งอยู่บนหลักการหรือ
แนวคิดพื้นฐานที่เป็นแนวทางของการนำหลักมงคลชีวิต 38 ประการมาปฏิบัติใน
ชีวิตประจำวันด้วย ดังนี้

1) หลักมงคลชีวิต 38 ประการ ไม่จำเป็นต้องปฏิบัติเรียงลำดับจาก
ข้อที่ 1 ไปหาข้อที่ 38 สามารถเลือกมงคลชีวิตข้อต่างๆ มาปฏิบัติได้ตามความ
เหมาะสม

2) หลักมงคลชีวิตระดับสูงโดยเฉพาะมงคลข้อ 31-38 ที่อาจดูเป็นข้อ
ปฏิบัติของผู้สละชีวิตทางโลกแล้วหรือเป็นผลของผู้บรรลุมรรคผลนิพพานแล้ว
สามารถนำมาปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวันของคนทั่วไป โดยการนำมาปรับใช้ในชีวิต
ประจำวันตามหลักการทางพระพุทธศาสนามีไตรสิกขาเป็นต้น แม้อาจจะไม่ใช่
การปฏิบัติตรงตามคำสอนอย่างแท้จริงก็ตาม เพราะการนำหลักมงคลชีวิตระดับ
สูงมาปฏิบัติอาจต่างกันไปตามการปฏิบัติของแต่ละบุคคลที่ต่างกันไป เช่น มีความ
เคร่งครัดมากน้อยต่างกัน

3) เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการหรือคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนา
มีไตรสิกขาเป็นต้น การปฏิบัติหลักมงคลชีวิตควรปฏิบัติในลักษณะเป็นองค์รวม
คือนำมงคลชีวิตทุกระดับมาปฏิบัติร่วมกันแม้จะไม่สามารถปฏิบัติได้ทุกข้อและ

ปฏิบัติได้มากน้อยต่างกันไปก็ตาม โดยเลือกปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ต่างๆ ที่มีความเหมาะสมกับสภาพชีวิตของตนเองเป็นต้น หลักมงคลชีวิตระดับสูงก็ควรนำมาปฏิบัติร่วมด้วยเพราะจะเป็นตัวกำหนดจุดมุ่งหมายและนำพาการปฏิบัติในภาพรวมไม่ให้หลงไปผิดทาง อีกทั้งมงคลชีวิตส่วนใหญ่ก็มีความเกี่ยวข้องกัน และบางข้อก็ทับซ้อนกัน

4) การนำหลักมงคลชีวิตมาปฏิบัติในชีวิตประจำวันในบางกรณีอาจไม่ได้ตรงตามคำอธิบายในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เพราะเป็นการปรับใช้เพื่อให้สามารถปฏิบัติได้มากขึ้นในสถานการณ์ปัจจุบัน

5) การประยุกต์หลักมงคลชีวิตควรปรับให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบันเพื่อให้สามารถปฏิบัติได้มากขึ้นซึ่งจะทำให้เกิดประโยชน์มากขึ้น เช่น การงดเว้นจากการดื่มน้ำเมาควรครอบคลุมถึงการงดเว้นจากการเสพยาเสพติดให้โทษทุกชนิด

6) การประยุกต์หลักมงคลชีวิตต้องสอดคล้องหรือไม่ขัดแย้งกับหลักการหรือคำสอนพื้นฐานของพระพุทธศาสนามีเรื่องไตรสิกขา ปฏิจจสมุปบาท กรรม และนิพพาน เป็นต้น

หลักการพื้นฐานที่กล่าวมามีความเกี่ยวข้องกัน และเป็นแนวคิดที่ใช้รองรับหรือสร้างรูปแบบการประยุกต์หลักมงคลชีวิต 38 ประการนี้ รวมทั้งเป็นแนวทางในการนำหลักมงคลชีวิตมาปฏิบัติในชีวิตประจำวันด้วย กล่าวคือผู้ปฏิบัติควรปฏิบัติหลักมงคลชีวิตตามหลักการที่กล่าวมานี้

2.2 จุดมุ่งหมายของการประยุกต์หลักมงคลชีวิต

จากหลักการพื้นฐานดังกล่าว จุดมุ่งหมายของการประยุกต์หลักมงคลชีวิต 38 ประการเพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันจึงประกอบไปด้วยจุดมุ่งหมายทั้งระดับสูงและระดับกลางหรือต่ำ ซึ่งขอเรียกว่าจุดมุ่งหมายหลักและจุดมุ่งหมายรอง คือผู้ปฏิบัติต้องกำหนดจุดมุ่งหมายหลักและจุดมุ่งหมายรองไปพร้อมกัน เพื่อให้การปฏิบัติหลักมงคลชีวิตดำเนินไปอย่างถูกหลักการของพระพุทธศาสนา

และเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากที่สุด สามารถนำไปสู่จุดมุ่งหมายที่แท้จริงของพระพุทธศาสนาคือนิพพานในท้ายที่สุดได้ ไม่ปฏิบัติออกนอกอุ้งนอกทาง ผิดหลักการของพระพุทธศาสนา

กล่าวคือ ขั้นตอนแรกในการนำหลักมงคลชีวิต 38 ประการ มาปฏิบัติ ควรเริ่มจากการกำหนดจุดมุ่งหมายของการปฏิบัติก่อนว่า ตนเองต้องการปฏิบัติเพื่ออะไรและระดับใด ซึ่งการกำหนดจุดมุ่งหมายตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ควรกำหนดทั้งจุดมุ่งหมายหลักและจุดมุ่งหมายรอง ดังนี้

เบื้องต้น ควรกำหนดจุดมุ่งหมายหลักไว้ก่อน คือ กำหนดนิพพานหรือการลดละกิเลสและความทุกข์เป็นหลักในการปฏิบัติ ไม่ว่าเราต้องการจุดมุ่งหมายรองหรือจุดมุ่งหมายอื่นๆ อย่างไร เพราะหากไม่มีนิพพานเป็นจุดมุ่งหมายหลัก การปฏิบัติหลักมงคลชีวิตของเราก็จะดำเนินไปผิดทางไม่สามารถนำไปสู่ความสุขที่แท้จริงตามหลักการทางพระพุทธศาสนาได้ เนื่องจากอาจเพลิดเพลินหลงติดอยู่กับโลกีย์สุขที่ได้จากการปฏิบัติหลักมงคลชีวิตจนเกิดกิเลสซึ่งจะนำไปสู่ความชั่วและความทุกข์ในที่สุด ซึ่งในหลักมงคลชีวิต 38 ประการ มงคลชีวิตข้อที่ 31-38 ก็สะท้อนให้เห็นเรื่องนี้ กล่าวคือ การจะปฏิบัติหลักมงคลชีวิตให้เกิดผลอย่างแท้จริงต้องปฏิบัติตามมงคลชีวิตข้อที่ 31-38 ด้วยไม่มากนักน้อย เนื่องจากมงคลข้ออื่นๆ มีความเกี่ยวข้องกับมงคลชีวิตข้อ 31-38 ด้วย เช่น มงคลข้อ 21 ความไม่ประมาทในธรรม เป็นการปฏิบัติธรรมที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นระดับสูงเพราะเป็นการไม่ปราดจากสติในกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นความไม่ประมาทในการละการทำชั่วทางกาย วาจา และใจ และไม่ประมาทในการทำความดีทางกาย วาจา และใจ ซึ่งมีความสัมพันธ์และสามารถปฏิบัติร่วมกับมงคลชีวิตข้อ 31-38 อย่างการบำเพ็ญตบะและการประพฤติพรหมจรรย์ได้

เมื่อมีจุดมุ่งหมายหลักแล้ว จึงกำหนดจุดมุ่งหมายรองว่า ต้องการปฏิบัติหลักมงคลชีวิตเพื่ออะไรและในระดับใด คือ ต้องการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเจริญในชีวิตทางโลกมากกว่าทางธรรมโดยจะปฏิบัติเข้มข้นมากขึ้นน้อยเพียงใด ซึ่งอาจ

เป็นไปได้ทั้งระดับเข้มข้นมาก ปานกลาง และน้อย หรือต้องการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเจริญทางธรรมคือการลดละกิเลสมากกว่าทางโลก ซึ่งหากต้องการปฏิบัติในระดับเข้มข้นมาก ก็จะต้องทำกับมีจุดมุ่งหมายเดียว เพราะจุดมุ่งหมายรองเป็นอันเดียวกับจุดมุ่งหมายหลักคือต้องการบรรลุนิพพานในชาตินี้

ตามหลักการของพระพุทธศาสนา แม้ชาวพุทธหรือคนส่วนใหญ่จะยังไม่ต้องการไปนิพพาน ยังต้องการเวียนว่ายตายเกิดเพื่อเสพภพคุณ 5 หรือเสวยโลกิยสุขอยู่ แต่ก็ควรตั้งจุดมุ่งหมายที่เป็นอุดมคติของพระพุทธศาสนาคือนิพพานอันเป็นภาวะของการหมดกิเลสและความทุกข์ด้วยแม้จะเป็นจุดมุ่งหมายในระยะยาวก็ตาม เพราะการมีนิพพานเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดจะเป็นกรอบหรือแนวทางให้การดำเนินชีวิตของเราไม่หมกมุ่นกับโลกิยสุขจนเลยเถิดทำให้เกิดการทำชั่วซึ่งส่งผลให้เกิดทุกข์ตามมา นิพพานจึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นจุดมุ่งหมายในระยะยาวหรือในระยะไกล เป็นจุดมุ่งหมายที่จะบรรลุในอนาคตสำหรับคนทั่วไป แต่ก็มีบทบาทหรือหน้าที่สำคัญในการกำหนดหรือควบคุมการปฏิบัติหลักธรรมคำสอนต่างๆ รวมทั้งการดำเนินชีวิตให้ดำเนินไปอย่างเหมาะสมถูกต้องไม่เกิดอันตรายและท้ายที่สุดจะนำไปสู่ความสุขที่แท้จริงในอนาคต

2.3 หลักเกณฑ์ในการประยุกต์หลักมงคลชีวิตเพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมไทย

เมื่อกำหนดจุดมุ่งหมายแล้ว จึงนำหลักมงคลชีวิต 38 ประการ มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตมานาน้อยแล้วแต่จุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้แล้วนั้น ซึ่งจากการศึกษา มีหลักเกณฑ์ที่ชาวพุทธไทยสามารถนำมาใช้ในการประยุกต์ดังกล่าวได้ดังนี้

1) การเลือกปฏิบัติตามความสามารถของตน ในการนำหลักมงคลชีวิตมาปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ชาวพุทธไทยจำนวนหนึ่งได้เลือกนำหลักมงคลชีวิตที่ตนเองสามารถปฏิบัติได้ ไม่ยากเกินไปสำหรับตัวเอง เช่น การเลือกหลักมงคลข้อ การคบบัณฑิต การไม่คบคนพาล การไม่ดื่มสุรา ที่ตัวเองสามารถทำได้มาปฏิบัติ

แต่ไม่ได้นำหลักมงคลชีวิตข้อ 31-38 มาปฏิบัติเพราะเข้าใจว่าตนเองยังไม่สามารถปฏิบัติได้เพราะเป็นข้อปฏิบัติของบรรพชิตผู้สละโลกียวิสัยแล้ว

อย่างไรก็ตาม รูปแบบการเลือกปฏิบัติมงคลชีวิตตามที่ชาวพุทธไทยสามารถปฏิบัติได้นั้น จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่เห็นด้วยว่าหลักมงคลชีวิต 38 ประการนั้นสามารถเลือกมาปฏิบัติได้ตามความเหมาะสมโดยไม่จำเป็นต้องปฏิบัติให้ครบทุกข้อก็ได้ เช่น พระเมธาวิญญรส (สุเทพ ปสิวิโก) ที่เห็นว่าการเลือกปฏิบัติตามความสามารถของตนนั้นถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา เรียกว่าเป็นการบำเพ็ญบารมีสะสมการทำความดีไปเรื่อยๆ จนกว่าจะบรรลุนิพพาน ส่วนมงคลชีวิตข้อ 31-38 ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติเพื่อให้หลุดพ้นนั้นชาวพุทธไทยส่วนมากอาจปฏิบัติไม่ได้ แต่สามารถนำมาตีความหมายเพื่อให้เหมาะสมและเข้ากับสถานภาพของตนเองได้ (พระเมธาวิญญรส (สุเทพ ปสิวิโก), สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2561) ส่วนรองศาสตราจารย์ ดร.ประเวศ อินทองปาน กล่าวว่า “มงคลชีวิตข้อที่ 31-38 นั้น อาจตีความให้สามารถปฏิบัติได้ง่ายขึ้น เหมือนกับที่ท่านพุทธทาสภิกขุตีความหมายคำว่า “นิพพาน” หมายถึง นิพพานที่เกิดขึ้นกับจิตในลักษณะความเย็นใจ ความหายร้อนรณกระวนกระวาย ณ อารมณ์ปัจจุบันนี้ เรียกว่านิพพานชั่วคราว เราอาจตีความในเชิงประยุกต์ได้ในลักษณะนี้” (ประเวศ อินทองปาน, สัมภาษณ์, 14 สิงหาคม 2561) ในขณะที่รองศาสตราจารย์ ดร.ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา เห็นด้วยว่าไม่ควรจะตีความหรืออธิบายหลักธรรมในระดับโลกุตระให้เป็นเรื่องไกลตัวมากเกินไป แต่ควรชี้ให้เห็นว่าเราสามารถสัมผัสได้ในชาตินี้เหมือนกับที่พระพุทธศาสนamahayanaตีความ (ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, สัมภาษณ์, 20 สิงหาคม 2561)

ฉะนั้นจากความเห็นของนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาที่กล่าวมามงคลชีวิตข้อที่ 31-38 ได้แก่ การประพฤติพรหมจรรย์ การเห็นอริยสัจ การทำนิพพานให้แจ้ง จิตของผู้ได้อันโลกธรรมกระทบแล้วไม่หวั่นไหว จิตไม่มีความเศร้าโศก จิตปราศจากธุลี จิตมีความเกษม หากชาวพุทธไทยรู้จักหลักการ

และวิธีการประยุกต์หรือไม่ตีความหมายให้สูงส่งเกินชีวิตฆราวาสจะปฏิบัติได้ ก็สามารภที่จะนำมาประยุกต์ได้ตามความเหมาะสมเช่นกัน

2) การปรับหลักมงคลชีวิตให้ง่ายลงเพื่อให้สามารถปฏิบัติได้ วิธีการหนึ่งที่ช่วยให้สามารถปฏิบัติตามหลักมงคลชีวิตได้ คือ การปรับหลักมงคลชีวิตให้อ่อนลงหรือปฏิบัติได้ง่ายขึ้น นั่นคือการปฏิบัติอย่างไม่เคร่งครัดนักโดยถือว่าเป็นการปฏิบัติระดับเริ่มต้น หรือปฏิบัติไม่ตรงกับคำอธิบายที่อยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแต่พอจะอนุโลมได้ เช่น การปฏิบัติตามหลักมงคลข้อวินัยที่ศึกษาดีแล้วด้วยการปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนและข้อบังคับของหน่วยงานที่ตนสังกัดซึ่งต่างกับคำอธิบายในคัมภีร์ที่หมายถึงการเว้นจากอกุศลกรรมบถ 10 และการสวดมนต์และนั่งสมาธิโดยถือว่าเป็นการปฏิบัติหลักมงคลชีวิตข้อการปฏิบัติธรรมซึ่งตามคำอธิบายในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาหมายถึงการประพฤติกุศลกรรมบถ 10 เพราะกุศลกรรมบถ 10 บางข้อปฏิบัติได้ยาก เช่น การไม่พูดเพ้อเจ้อคือไม่พูดเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทางโลก พูดแต่เรื่องทางธรรมตลอดทั้งวันเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก การปฏิบัติเหล่านี้แม้จะไม่ตรงกับการปฏิบัติตามคำอธิบายที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแต่ก็พอจะอนุโลมหรือพอจะรับได้เพราะมีส่วนที่คล้ายคลึงหรือใกล้เคียงกันอยู่บ้างและอย่างน้อยก็เป็นการทำความดีตามหลักการของพระพุทธศาสนา

จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงวุฒิด้านพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่เห็นด้วยว่าการปฏิบัติมงคลชีวิต 38 ประการนั้น บางข้ออาจใช้รูปแบบการปรับหลักมงคลชีวิตให้ง่ายลงเพื่อให้สามารถปฏิบัติได้ เช่น รองศาสตราจารย์ ดร.ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา แสดงความคิดเห็นไว้ว่า “หลักธรรมบางข้อหากดูคำอธิบายในคัมภีร์ก็จะอธิบายให้มุ่งไปเฉพาะเรื่องของพระภิกษุผู้มุ่งปฏิบัติเพื่อละกิเลสมากไป เช่น มงคลข้อสนทนาธรรมตามกาล ในคัมภีร์อรรถกถาอธิบายว่าหมายถึงพระภิกษุที่ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้ว พอพลบค่ำก็นัดกันมาถกหรือสนทนากันเพื่อให้เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้น ดังนั้นหากเราไม่นำมงคลข้อนี้มาใช้ในลักษณะเชิงประยุกต์ในชีวิตฆราวาส เราก็ไม่สามารถเข้าถึงได้” (ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, สัมภาษณ์,

20 สิงหาคม 2561) สอดคล้องกับรองศาสตราจารย์ ดร.ผจญ คำชูสังข์ ที่กล่าวว่า “มงคลชีวิตบางข้ออาจมีการปรับลดให้ง่ายลงเพื่อให้เหมาะกับชีวิตฆราวาส เช่น มงคลข้อการประพาศิพพหุมจรย์ ฆราวาสอาจทำได้เป็นบางโอกาส กล่าวคือ ไม่ได้ปฏิบัติให้สมบูรณ์เหมือนผู้ที่ออกบวชแล้ว” (ผจญ คำชูสังข์, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2561) ดังนั้น ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนาจึงเห็นด้วยกับการปรับหลักมงคลชีวิตให้ง่ายลงเพื่อให้เกิดประโยชน์แท้จริงและสูงสุดตามหลักพระพุทธศาสนา

3) การปรับการปฏิบัติตามหลักมงคลชีวิตให้เข้ากับสภาพการณ์ปัจจุบัน จากการที่สิ่งต่างๆ เปลี่ยนไปจากครั้งโบราณเป็นอย่างมาก การปฏิบัติตามหลักมงคลชีวิตจึงต้องปรับให้เข้ากับสภาพการณ์ปัจจุบัน ชาวพุทธในสังคมไทยก็ได้พยายามปรับใช้หลักมงคลชีวิตให้เข้ากับชีวิตของตนในสภาพการณ์ปัจจุบัน เช่น การปฏิบัติตามหลักมงคลข้อการเว้นจากการดื่มน้ำเมาโดยการเว้นจากการเสพสิ่งที่มี แอลกอฮอล์ทุกชนิด รวมทั้งบุหรี่ยาเสพติดชนิดต่างๆ

จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่เห็นด้วยว่าการปฏิบัติตามหลักมงคลชีวิต 38 ประการนั้น จำเป็นมีการปรับให้เข้าสถานการณ์ปัจจุบัน เช่น รองศาสตราจารย์ ดร.ประเวศ อินทองปาน ให้ความเห็นว่า “มงคลชีวิตบางข้ออรรถกถาไม่ได้อธิบายเน้นในเชิงประยุกต์ แต่อธิบายให้สอดคล้องกับยุคพุทธกาล เช่น ข้อบูชาบุคคลที่ควรบูชา ก็หมายถึงการบูชาพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า หรือพระอรหันตสาวก แต่เมื่อเรานำมาปฏิบัติในยุคปัจจุบันจำเป็นต้องมีการปรับขยายความหมายออกไปให้กว้างขึ้น โดยยึดหลักสัปปุริสธรรม 7 ประการ เป็นแนวปฏิบัติ” (ประเวศ อินทองปาน, สัมภาษณ์, 14 สิงหาคม 2561) สอดคล้องกับพระเมธาวิณัยรส (สุเทพ ปสิวิโก) ที่กล่าวว่า “การปฏิบัติในมงคลบางข้ออาจมีการปรับให้เข้ากับยุคปัจจุบันให้มากขึ้น เพราะไม่เช่นนั้นการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธเจ้าก็อาจไม่เกิดประโยชน์ที่แท้จริงสำหรับคนยุคปัจจุบัน” (พระเมธาวิณัยรส (สุเทพ ปสิวิโก), สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2561) คล้ายคลึงกับความเห็นของพระธรรมกิตติเมธี (เกษม สณฺญโต) ที่เห็น

ว่า “ในคัมภีร์ก็ต้องอธิบายหลักการใหญ่ๆ ไว้ แต่เวลาเอามาประยุกต์ใช้ก็ต้องมีการปรับให้เข้ากับยุคสมัย” (พระธรรมกิตติเมธี (เกษม สณฺญโต), สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2561) ดังนั้น จากความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา จึงสรุปได้ว่าควรปรับการปฏิบัติมงคลชีวิตบางข้อให้เป็นปัจจุบันเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลให้มากที่สุด

4) การปรับการปฏิบัติตามหลักมงคลชีวิตให้เหมาะสมกับตนเอง คือ การปฏิบัติหลักมงคลชีวิตโดยปรับให้เข้ากับสถานะหรืออาชีพการงานของแต่ละคน เช่น ผู้ที่มีอาชีพเป็นครูก็ปฏิบัติตามหลักมงคลชีวิตข้อการตั้งตนไว้ชอบโดยการพยายามเป็นครูที่ดีซึ่งเข้ากันได้กับคำอธิบายในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเพราะเป็นการตั้งตนไว้ในความดีหรือการทำความดีงาม ผู้ที่มีอาชีพเป็นทหารก็ปฏิบัติตามหลักมงคลชีวิตข้อการมีความอดทนโดยการมีความอดทนในการปฏิบัติหน้าที่ของทหารซึ่งก็เข้ากันได้กับคำอธิบายในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่เห็นด้วยว่าต้องมีการปรับให้เหมาะกับอาชีพการงานของตนเองเพื่อให้เกิดประโยชน์ที่แท้จริง เช่น รองศาสตราจารย์ ดร.ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา กล่าวไว้ว่า “เรามีอาชีพและหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบเรื่องอะไรก็นำหลักมงคลชีวิตด้านนั้นมาปรับใช้ เช่น ด้านครอบครัวเรามีพ่อแม่และบุตรภรรยา เราต้องนำมงคลชีวิตข้อนั้นมาปฏิบัติได้เลยเพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่” (ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, สัมภาษณ์, 20 สิงหาคม 2561) สอดคล้องกับรองศาสตราจารย์ ดร.ผจญ คำชูสังข์ ที่เห็นว่า “การปฏิบัติธรรมก็คือการทำหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ การปฏิบัติมงคลชีวิตก็เช่นเดียวกันควรปรับให้เหมาะสมกับตนเองให้มากที่สุด ขรवासักทำหน้าที่ของขรवासให้สมบูรณ์ บรรพชิตก็ทำหน้าที่ของบรรพชิตให้ครบถ้วน” (ผจญ คำชูสังข์, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2561) ดังนั้น หลักการในการประยุกต์ใช้หลักมงคลชีวิตเพื่อให้มีประสิทธิภาพที่แท้จริงตามหลักพระพุทธศาสนาควรปรับให้เหมาะสมกับชีวิตและหน้าที่การงานให้มากที่สุด

5) การปรับเปลี่ยนการปฏิบัติตามหลักมงคลชีวิตบางข้อให้สามารถปฏิบัติได้ หลักมงคลชีวิตบางข้ออาจดูว่าทำไม่ได้เมื่อดูวิธีปฏิบัติที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา หากจะนำมาปฏิบัติจะต้องดัดแปลงให้ต่างจากคำอธิบาย เช่น การปฏิบัติตามหลักมงคลชีวิตข้อการได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน โดยการทำกรรมดีในปัจจุบันเพื่อให้เกิดผลในอนาคต ซึ่งตามคำอธิบายในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาหลักมงคลชีวิตข้อนี้ไม่สามารถปฏิบัติได้ในปัจจุบันเพราะหลักมงคลชีวิตข้อนี้หมายถึงการได้ทำบุญไว้ในอดีตชาติ

จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่เห็นด้วยว่า มงคลบางข้อจำเป็นต้องทำการปรับเปลี่ยนเพื่อสอดคล้องกับสถานการณ์และให้สามารถปฏิบัติในปัจจุบัน เช่น รองศาสตราจารย์ ดร.ประเวศ อินทองปาน เห็นว่า “มงคลชีวิตบางข้อควรปรับเปลี่ยนให้เป็นปัจจุบัน เช่น มงคลข้อบูชาบุคคลที่ควรบูชา ในคัมภีร์อธิบายว่าหมายถึงบูชาพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า หรือพระอรหันตสาวก เราปรับเปลี่ยนมาเป็นบูชาผู้มีพระคุณต่อเรา เช่น พ่อแม่ ครูบาอาจารย์ ผู้ใหญ่ที่ให้การสนับสนุนทั้งด้านการงานและการเงิน เป็นต้น” (ประเวศ อินทองปาน, สัมภาษณ์, 14 สิงหาคม 2561) สอดคล้องกับความเห็นของพระเมธาวิญญู (สุเทพ ปสิวิโก) ที่กล่าวว่า “ธรรมะของพระพุทธเจ้าเป็นอภิลิขิตก็จริง แต่เราต้องรู้จักปรับเปลี่ยนบ้างบางโอกาส การปฏิบัติหลักมงคลชีวิตก็เช่นเดียวกัน” (พระเมธาวิญญู (สุเทพ ปสิวิโก), สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2561) ในขณะที่พระธรรมกิตติเมธี (เกษม สญญโต) มีความเห็นแตกต่างไปเล็กน้อยในการปฏิบัติมงคลข้อการทำบุญไว้ในกาลก่อน โดยกล่าวว่า “มงคลข้อนี้เหมือนกับว่าให้แต่ละคนย้อนรำลึกถึงเหตุต่างๆ ในอดีตทั้งเป็นอดีตในชาติที่แล้วและอดีตในปัจจุบันนี้ว่าการที่ตนเองมีชีวิตที่ตนนั้นตนเองได้ทำบุญหรือความดีอะไรในอดีตที่ส่งผลมาถึงปัจจุบันได้บ้าง เพื่อจะได้เร่งทำความดีในปัจจุบันให้มากที่สุด” (พระธรรมกิตติเมธี (เกษม สญญโต), สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2561) ดังนั้น การปรับเปลี่ยนมงคลชีวิตบางข้อเพื่อให้สามารถปฏิบัติได้จึงจำเป็นต้องทำ

6) การขยายการปฏิบัติหลักมงคลชีวิตบางข้อให้กว้างขึ้น เช่น ถิ่นที่เหมาะสมหรือปฏิรูปเทศตามคำอธิบายในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาหมายถึง สถานที่ที่มีการทำบุญและมีพระพุทธศาสนาเจริญอยู่ ชาวพุทธไทยได้ขยายถิ่นที่เหมาะสมให้ครอบคลุมสถานที่อยู่ที่สะดวก ปลอดภัย และเอื้อประโยชน์ เช่น ร้านหนังสือ สถานศึกษา หรือ องค์กรการกุศลอย่างมูลนิธิที่ทำงานสังคมสงเคราะห์

จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่เห็นด้วยว่าการปฏิบัติมงคลชีวิตบางข้อจำเป็นต้องขยายความหมายจากที่คัมภีร์อธิบายไว้ให้กว้างขึ้น เช่น รองศาสตราจารย์ ดร.ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา ให้ความเห็นไว้ว่า “การตีความมงคลชีวิตบางข้อนั้นต้องพยายามตีความให้เป็นปัจจุบันให้มากที่สุด เหมือนที่ท่านพุทธทาสได้ตีความการอธิบายธรรมะเป็น 2 แง่ ได้แก่ แง่ภาษาคน กับ แง่ภาษาธรรม ฉะนั้น การปฏิบัติบางครั้งอาจไม่ตรงกับในคัมภีร์บ้างก็ไม่ใช่ไร หากคำนึงถึงประโยชน์จากธรรมะข้อนั้นเป็นหลัก” (ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, สัมภาษณ์, 20 สิงหาคม 2561) สอดคล้องกับความเห็นของพระธรรมกิตติเมธี (เกษม สญญโต) ที่กล่าวว่า “เห็นด้วยที่จะต้องปรับขยายขอบเขตของความหมายมงคลชีวิตบางข้อ เช่น การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสมก็เช่นเดียวกัน การที่เราอยู่ในประเทศที่พัฒนาแล้วเต็มไปด้วยความสะดวกสบายที่เรียกว่า สบายะ หรือมีความปลอดภัยสูงทั้งจากโจรผู้ร้ายและสงครามเป็นต้น ก็ถือว่าถิ่นที่เหมาะสมได้” (พระธรรมกิตติเมธี (เกษม สญญโต), สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2561) ดังนั้น การขยายการปฏิบัติหลักมงคลชีวิตบางข้อให้กว้างขึ้นจึงจำเป็นต้องกระทำเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติอย่างแท้จริง

7) การใช้ปัญญาในการปฏิบัติหลักมงคลชีวิต การปฏิบัติหลักมงคลชีวิตต้องใช้ปัญญาไตร่ตรองว่าควรปฏิบัติอย่างไรจึงจะเกิดผลดี เช่น การสงเคราะห์ญาติต้องรู้จักช่วยเหลือตามความเหมาะสม ไม่ใช่ช่วยจนญาติเหล่านั้นเสียจรรี้น ไม่ยอมช่วยเหลือตัวเอง

จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่เห็นด้วยว่า การปฏิบัติในมงคลชีวิตบางข้อหรือหลายๆ ข้อต้องใช้ปัญญาเข้าประกอบด้วย

โดยเฉพาะการปฏิบัติให้อยู่ในกรอบของทางสายกลาง รวมทั้งการรู้จักวางอุเบกขา กล่าวคือวางตัวเป็นกลางด้วยเหตุผล ไม่มีอคติ เพื่อรักษาความเป็นธรรมหรือดำรงธรรมของสังคมไว้ เช่น รองศาสตราจารย์ ดร.ประเวศ อินทองปาน ให้ความเห็นไว้ว่า “หลักธรรมหลายข้อที่ข้อสุดท้ายจะมีปัญญาไว้คอยกำกับ ทั้งนี้เพื่อให้การปฏิบัตินั้นไม่เข้าข่ายหลงมกมายหรือหลงประเด็น การปฏิบัติหลักมกมกชีวิตก็เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะการสังเคราะห์ญาติด้วยแล้ว ต้องรู้จักสังเคราะห์แต่พอประมาณ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดปัญหากับตัวเราที่หลัง” (ประเวศ อินทองปาน, สัมภาษณ์, 14 สิงหาคม 2561) ดังนั้น แม้หลักมกมกชีวิตจะมีหลายระดับหลายแง่หลายมุมก็ตาม แต่สิ่งที่จะขาดไม่ได้ก็คือการใช้ปัญญาพิจารณาในการปฏิบัติมกมกทั้ง 38 ประการ

2.4 วิธีการประยุกต์หลักมกมกชีวิต 38 ประการเพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมไทย

เมื่อเข้าใจและยอมรับหลักการพื้นฐาน กำหนดจุดมุ่งหมาย และเลือกหลักเกณฑ์ในการปฏิบัติหลักมกมกชีวิต 38 ประการ เพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันที่กล่าวมาแล้ว ผู้ปฏิบัติก็สามารถเลือกมกมกชีวิตแต่ละข้อมาปฏิบัติให้สอดคล้องกับหลักการพื้นฐาน จุดมุ่งหมาย และหลักเกณฑ์ดังกล่าวได้ ในหัวข้อนี้จะได้กล่าวถึงวิธีการประยุกต์หลักมกมกชีวิตทั้ง 38 ประการในแต่ละข้อ ซึ่งสังเคราะห์ขึ้นมาจากการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์ชาวพุทธไทยและนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับหลักการพื้นฐาน จุดมุ่งหมาย และหลักเกณฑ์ที่ใช้ในการประยุกต์หลักมกมกชีวิต ทั้งนี้ เพื่อชี้ให้เห็นว่ามกมกชีวิตนั้นสามารถปรับประยุกต์ให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ในสังคมปัจจุบันได้ ดังจะได้อธิบายถึงวิธีการประยุกต์หลักมกมกชีวิต 38 ประการในลักษณะเป็นตัวอย่างของแต่ละข้อ ดังต่อไปนี้

1) การไม่คบคนพาล เช่น การหลีกเลี่ยงการพบปะหรือการเป็นเพื่อนไม่ว่าโดยตรงหรือโดยผ่านสื่อต่างๆ มีโซเชียล เน็ตเวิร์คเป็นต้น กับคนเสพยาเสพติด

มียาบ้าเป็นต้น คนเกียจคร้านไม่ทำงาน อันธพาลหรือพวกแก๊งมิจฉาชีพ ดังที่ ปิ่น มุทุกันต์ (2555, หน้า 32) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการไม่คบคนพาลไว้ว่า

คนในโลกนี้มีสองประเภทคือ คนดีกับคนเสีย ที่ว่าดีหรือเสียนั้นหมายความว่าดีหรือเสียในตัวคนนั้นด้วย แล้วก็ทำคนที่ไปเกี่ยวข้องให้ดีหรือเสียตามไปด้วย ในคนสองพวกนี้ พระพุทธองค์ทรงสอนให้เราสนใจพวกคนเสียก่อน เพื่อจะได้หลีกเลี่ยง เพราะถ้าเราตกไปอยู่กับพวกคนเสียแล้ว เราเองก็จะกลายเป็นคนเสียทำอะไรไม่ขึ้น เหมือนเราจะวาดรูประบายสีต่างๆ ถ้าปล่อยให้สีดำหกเลอะแผ่นกระดาษเสียแล้ว แม้จะระบายสีอื่นสักเท่าไรมันก็เอาสวยงามไม่ได้

2) การคบแต่บัณฑิต เช่น การติดต่อพบปะหรือเป็นเพื่อนโดยตรงหรือโดยผ่านสื่อต่างๆ มีโซเชี่ยล เน็ตเวิร์ค เป็นต้น กับพระภิกษุผู้มีศีลาจารวัตรงดงาม คนดีมีคุณธรรม และผู้มีความรู้ที่สามารถช่วยชี้แนะสิ่งที่มีประโยชน์ทั้งทางโลกและทางธรรม เป็นคนฉลาด คือ คนที่ฉลาดรู้ประโยชน์ในชาตินี้ ประโยชน์ชาติหน้า และประโยชน์อย่างสุดยอดเรียกว่า “บัณฑิต” (ปิ่น มุทุกันต์, 2555, หน้า 69)

3) การบูชาคนที่ควรบูชา เช่น การให้เกียรติ ให้ความเคารพ ยกย่องสรรเสริญ แสดงความเคารพด้วยการกราบไหว้ การถวายเครื่องสักการบูชาต่อพระรัตนตรัย และการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธศาสนา การแสดงความเคารพด้วยการกราบไหว้ การยกย่อง และการแสดงกิริยาสุภาพ ต่อผู้มีพระคุณ มีมารดาบิดา อาจารย์ เป็นต้น รวมทั้งคนดี ผู้มีคุณธรรม เช่น พระมหากษัตริย์ วีรบุรุษของชาติ เทวดา คนที่เสียสละช่วยเหลือสังคม ดังที่พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2548, หน้า 29) ได้กล่าวถึงบุคคลที่ควรบูชาว่า ได้แก่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระสงฆ์ พระมหากษัตริย์ผู้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม บิดามารดา และญาติผู้ใหญ่ที่มีความประพฤติดี ครูอาจารย์ที่มีความรู้ความสามารถ ความประพฤติดี และผู้บังคับบัญชาที่มีความประพฤติดี ตั้งอยู่ในธรรม

4) การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม เช่น การหาที่อยู่อาศัยที่มีเพื่อนบ้านเป็นคนดี หรืออย่างน้อยไม่ใช่คนชั่ว คนติดยา นักเลงอันธพาล เป็นต้น ไม่อยู่ใกล้สิ่งแวดล้อมที่เป็นมลพิษหรือให้โทษ เช่น โรงงานอุตสาหกรรมที่มีเสียงดังหรือปล่อยควันหรือของเสียต่างๆ ออกมา ตลาดที่มีเสียงอึกทึกและคนพูดคำหยาบ การเดินทางมีความสะดวก ปลอดภัย การทำงานในที่ทำงานที่ผู้ร่วมงานส่วนมากไม่ใช่คนชั่วร้าย ไม่ใช่ที่ทำงานที่มีการค้าขายผิดกฎหมายหรือผิดศีลธรรม สอดคล้องกับที่พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2548, หน้า 36) ได้กล่าวไว้ว่า “ถิ่นที่เหมาะสม มีความหมายกว้างครอบคลุมถึงถิ่นที่อยู่ทุกระดับ เช่น บ้านที่เราอาศัย โรงเรียนที่เราเรียน สถานที่ที่เราทำงาน หมู่บ้านชุมชนที่เราอยู่ ตำบลที่เราตั้งหลักฐาน อำเภอ จังหวัด ประเทศ ทวีป เป็นต้น”

5) การได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน เช่น การพยายามหาโอกาสทำบุญต่างๆ ให้ได้มากที่สุดบ่อยที่สุด ไม่ผัดวันประกันพรุ่ง เช่น การสวดมนต์ ถือศีล ทำสมาธิ เพื่อจะได้เป็นบุญที่จะส่งผลในอนาคตทั้งชาตินี้และชาติหน้า ซึ่งสอดคล้องกับพระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2548, หน้า 49) ที่กล่าวว่า “เขาได้ยังไม่ได้ทำทาน เขานั้นอย่าเพิ่งทานข้าว วันใดยังไม่ได้ตั้งใจรักษาศีล วันนั้นอย่าเพิ่งออกจากบ้าน และคืนใดยังไม่ได้สวดมนต์เจริญภาวนา คืนนั้นอย่าเพิ่งนอน”

6) การตั้งตนไว้ชอบ เช่น การทำตัวให้มีสัมมาทิฐิ มีศรัทธา เชื่อคำสอนทางพระพุทธศาสนามีคำสอนเรื่องกรรมเป็นต้น และพยายามปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธศาสนา พยายามทำความดีที่ยังไม่ได้ทำหรือทำไม่ได้ และพยายามละความชั่วที่มีอยู่ ดังที่ปิ่น มุทุกันต์ (2555, หน้า 143) ได้กล่าวไว้ว่า “การทำอะไรทุกอย่างที่นับว่าตั้งตนไว้ชอบนั้น มีอยู่สองชั้น คือขั้นต้นต้องถูกทาง คือมีสัมมาทิฐีก่อน แล้วจึงทำให้ถูกวิธี เมื่อถูกทั้งทางทั้งวิธี จึงจะนับว่าถูกต้อง การตั้งตัวของคนเราก็เหมือนกัน ที่ตั้งตัวถูกก็หมายความว่า ต้องถูกสองชั้น คือถูกทางและถูกวิธี”

7) ความเป็นพหูสูตร เช่น พยายามเรียน พยายามแสวงหาความรู้หรือข้อมูลต่างๆ ทั้งในระบบการศึกษาและนอกระบบการศึกษา และทรงจำข้อมูล

เหล่านั้นไว้ สั่งสมให้มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม ดังที่พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2548, หน้า 60) ได้กล่าวว่า “ความเป็นพหูสูตนั้นจะต้องมีลักษณะ รู้ลึก รู้รอบ รู้กว้าง และรู้ไกล ผู้ที่ประกอบด้วยความรู้ 4 ประการนี้ ทั้งทางโลก และทางธรรมจึงจะเป็นพหูสูตที่แท้จริง”

8) ความเป็นผู้มีศิลปะ เช่น ฝึกฝนให้ตนเองมีความสามารถ ความชำนาญ ในการทำงานต่างๆ มีงานด้านเทคโนโลยี งานก่อสร้าง การทำอาหาร เป็นต้น ความเป็นผู้มีศิลปะ นอกจากจะฉลาดทางช่างต่างๆ แล้ว จะต้องฉลาดในการทำ อาชีพอื่นๆ ด้วย เช่น การทำสวน ทำไร่ ปลุกพืชผัก การเขียนหนังสือ การตรวจ คนไข้ ตลอดจนถึงการยืนเดินนั่งนอนอย่างมีมารยาท การแต่งตัวให้เหมาะสม การต้อนรับแขก การแสดงความเคารพ การสำรวมกาย ก็จัดเป็นศิลปะทั้งสิ้น (พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, (2548, หน้า 67)

9) วินัยที่ศึกษามาดี เช่น การรักษาศีล 5 ศีล 8 การทำตามกฎระเบียบ ของที่ทำงานและสังคม การมีพฤติกรรมเรียบร้อย ทำแต่สิ่งที่ดีงาม การเป็นผู้มี วินัยที่ศึกษามาดี หมายถึง ผู้ที่รักษาวินัยทั้งทางโลกและทางธรรมอย่างถูกต้อง และเคร่งครัด (พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, 2548, หน้า 82)

10) วาจาสุภาพ เช่น การพูดแต่ความจริงในเวลาที่เหมาะสม พูดถูก กาลเทศะ การพูดสิ่งที่มีประโยชน์ต่อผู้ฟัง พูดจาไพเราะ ไม่พูดคำหยาบ คำที่พูด ต้องเป็นคำจริง ต้องเป็นคำสุภาพ พูดแล้วก่อให้เกิดประโยชน์ พูดด้วยจิตเมตตา และพูดให้ถูกกาลเทศะ (พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, 2548, หน้า 85)

11) การบำรุงบิฑามารดา เช่น การดูแลความเป็นอยู่ของบิฑามารดา ให้มีความสุขสบายพอสมควรแก่ฐานะ การเอาใจใส่สุขภาพทั้งกายและใจของบิฑามารดา ช่วยทำการงานของท่าน ทำตามสิ่งที่ท่านอยากให้ทำซึ่งไม่ผิดศีลธรรม พาท่านไปเที่ยว ไปทานอาหาร ชักจูงให้มีศรัทธาและทำบุญปฏิบัติธรรมตามคำ สอนทางพระพุทธศาสนา ดังที่ชัยวัฒน์ อัตพัฒน (2555, หน้า 216) ได้กล่าวไว้ว่า “การบำรุงหรือตอบแทนพระคุณพ่อแม่ที่ดีที่สุดนั่นคือ การทำให้ท่านมีศรัทธา

มีศีล มีการเสียสละ และมีปัญญาอันเป็นสาระของชีวิตที่แท้จริง นี่คือการตอบแทนคุณพ่อแม่อย่างสูง”

12) การสงเคราะห์บุตร เช่น การอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดาให้เจริญเติบโต และมีความรู้ความสามารถ หัดให้ดูแลตัวเองได้ ไม่ตามใจจนเสียนิสัย รวมทั้งเป็นคนดีของสังคม สอนให้เป็นคนดีมีศีลธรรม เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ส่งเสริมด้วยกำลังใจ กำลังทรัพย์ และกำลังปัญญา หาครูครองที่เหมาะสมให้ บิดามารดาต้องกระทำตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูก เลือกคนดีให้ลูกคบ หาหนังสือดี สื่อดีๆ ให้ลูกดู และพาลูกไปหาบัณฑิต เช่น พระภิกษุ ครูบาอาจารย์ที่ดี (พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, 2548, หน้า 104)

13) การสงเคราะห์ภรรยา/สามี (คู่ชีวิต) เช่น ให้ทรัพย์หรือสิ่งของแก่ภรรยา/สามีตามความเหมาะสม ตามฐานะ ให้เกียรติยกย่อง ไม่ดูหมิ่น ไม่นอกใจ ช่วยรักษาทรัพย์ที่หามาได้ (สมมติ จินดาพิชฐาน, 2555, หน้า 103-104) ไม่ทำให้เสียน้ำใจ ส่งเสริมหรือช่วยเหลือในเรื่องอาชีพการทำงานและชักจูงให้มีศรัทธา และปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

14) การงานที่ไม่อากุล เช่น การทำงานด้วยความรอบคอบ รู้กาลเวลา เอาใจใส่ ไม่ปล่อยให้เกิดความเสียหาย มีความขยันในการทำงาน ไม่ปล่อยให้งานทับถมทวี รีบเร่งทำทันเวลาด้วยวิธีที่ถูกต้อง (สมมติ จินดาพิชฐาน, 2555ก, หน้า 106) รู้จักเลือกงานหรือรับงานที่ตนสามารถทำได้สำเร็จ ไม่เกินกำลังของตน ดังที่ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์ (2555, หน้า 226) กล่าวไว้ว่า “การรู้จักกาลเวลาในการทำงาน การทำงานให้เหมาะสม การทำงานให้ดี การทำงานให้สำเร็จเรียบร้อยไม่อากุลคั่งค้างให้เสื่อมเสียรุ่มรวย สับสน และยุ่งเหยิง”

15) การให้ทาน เช่น การบริจาคเงินหรือสิ่งของต่างๆ แก่วัด พระสงฆ์ องค์การการกุศล และคนยากไร้ เป็นต้น การตักบาตรหรือถวายอาหารแด่พระสงฆ์ การแบ่งปันทรัพย์สิ่งของแก่ผู้อื่น การให้อภัย ไม่โกรธหรือถือโทษผู้อื่น การให้วิทยาทานหรือธรรมทาน สอดคล้องกับที่พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2548, หน้า

130) ได้กล่าวถึงประเภทของทานไว้ว่า “การให้วัตถุสิ่งของเป็นทานชื่อว่า อามิสทาน การให้ความรู้เป็นทานชื่อว่า ธรรมทาน และการสละอารมณ์โกรธ ให้อภัย ไม่จองเวรชื่อว่า อภัยทาน”

16) การประพฤดิธรรม เช่น การตั้งอยู่ในศีลธรรม การคิดดี พูดดี ทำดี ตามหลักพระพุทธศาสนา ไม่คิดร้ายต่อผู้อื่น คิดจะลดกิเลสความชั่ว คิดจะช่วยเหลือผู้อื่น เชื่อในคำสอนของพระพุทธศาสนา ไม่เบียดเบียนทำร้ายหรือกดขี่ผู้อื่น ไม่พูดคำเท็จ พูดแต่คำสัตย์ คำสุภาพ มีความซื่อสัตย์ เที่ยงธรรม ไม่มีอคติ การทำงานหรือทำหน้าที่อย่างถูกต้องด้วยความซื่อสัตย์ ดังที่พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2548, หน้า 138) กล่าวไว้ว่า “การประพฤดิธรรม คือการประพฤติตนให้อยู่ในกรอบของความถูกต้องและความดี ทั้งปรับปรุงพฤติกรรมของตนให้ดีขึ้นกับที่เกิดเป็นคนและให้มีความเที่ยงธรรม ไม่ลำเอียง”

17) การสงเคราะห์ญาติ เช่น การช่วยเหลือญาติพี่น้องด้านการงาน การเงิน สุขภาพ และการดำเนินชีวิตด้านต่างๆ ด้วยกำลังกาย กำลังทรัพย์ กำลังปัญญา ให้คำแนะนำ ช่วยเตือนสติ ขวนไปออกกำลังกาย พักผ่อน ขวนไปทำบุญ ชักจูงให้เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และลด ละ เลิก สิ่งชั่วร้ายมีอบายมุขและอาชีพทุจริตเป็นต้น ดังที่พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2548, หน้า 150) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการสงเคราะห์ญาติไว้ว่า “ให้รู้จักชักชวนญาติ ประกอบการกุศล ชัดนำไปได้ทำทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ให้ตั้งอยู่ศรัทธา สอนธรรมะให้ ชักนำไปบวช ชักนำไปปฏิบัติธรรม”

18) การงานที่ไม่มีโทษ เช่น ไม่ทำงานทุจริตผิดกฎหมายหรือผิดศีลธรรม ไม่ทำอาชีพที่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน การช่วยสร้างสะพาน ปลูกต้นไม้ และสิ่งอื่นๆ ที่มีประโยชน์ต่อผู้อื่น ดังที่พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2548, หน้า 155) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการงานที่ไม่มีโทษว่า “งานไม่มีโทษ หมายถึง งานที่ไม่เผลอไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนใคร แต่เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและผู้อื่น”

19) การงดเว้นจากบาป เช่น การไม่ทำหรือพยายามบรรเทาการคิด และการกระทำที่ชั่วร้ายซึ่งทำให้จิตใจเศร้าหมอง เสื่อมคุณธรรม การกระทำที่ผิดกฎหมายและศีลธรรมมีการอิจฉาริษยา การผูกอาฆาต และการทำร้ายร่างกาย และทรัพย์สินของผู้อื่น เป็นต้น ดังที่พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2548, หน้า 169) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการงดเว้นจากบาปไว้ว่า “การกระทำใดก็ตามทั้งกาย วาจา ใจ ที่เป็นความชั่ว ความร้ายกาจ ทำให้ใจเศร้าหมอง ถ้าเราเคยทำอยู่ก็ จงงดเสีย ที่ยังไม่เคยทำก็จะเว้นไม่ยอมทำเด็ดขาด”

20) การเว้นจากการดื่มน้ำเมา เช่น การไม่ดื่มสุรา และเครื่องดื่ม แอลกอฮอล์ชนิดต่างๆ มี เบียร์และไวน์ เป็นต้น รวมทั้งการไม่เสพยาเสพติดที่ ให้โทษทุกชนิดมียาอี ยาบ้า เป็นต้น (ประโยชน์ ส่งกลิ่น, 2548, หน้า 178) หรือ พยายามดื่มสุราแต่น้อย ดื่มเป็นครั้งคราวเท่าที่จำเป็น ดังที่พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2548, หน้า 178) ได้ให้ความเห็นว่า “การเว้นจากการดื่มน้ำเมา หมายถึง การระมัดระวังเมื่อต้องใช้สิ่งเสพติดทั้งหลายในการรักษาโรค และเว้น ขาดจากการเสพสิ่งเสพติดให้โทษทุกชนิดไม่ว่าโดยวิธีใดก็ตาม”

21) ความไม่ประมาทในธรรม เช่น การทำอะไรรอบคอบ ระมัดระวัง มีสติระลึกอยู่เสมอ (สมติ จินดาพิชฐาน, 2555ก, หน้า 142) ทำอย่างเอาใจใส่ คิดก่อนทำทั้งในเรื่องการงาน การศึกษา การดำเนินชีวิตทั้งด้าน ครอบครัวย สุขภาพ และการปฏิบัติธรรม ไม่ประมาทในชีวิต พยายามทำความดี (ประโยชน์ ส่งกลิ่น, 2548, หน้า 60) หมั่นทำบุญให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา อย่างสม่ำเสมอ ดังที่พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2548, หน้า 184) ได้ให้ความ เห็นเกี่ยวกับความไม่ประมาทเพิ่มเติมว่า “ความไม่ประมาท คือการมีสติกำกับตัว อยู่เสมอ ไม่ว่าจะคิด จะพูด จะทำอะไรๆ ไม่ยอมถลำลงไปในทางที่เสื่อม และไม่ ยอมพลาดโอกาสในการทำ ความดี ตระหนักดีถึงสิ่งที่ต้องทำ ถึงกรรมที่ต้องเว้น ใส่ใจสำนึกอยู่เสมอในหน้าที่ ไม่ปล่อยปละละเลย กระทำอย่างจริงจังและดำเนิน ธุตหน้าที่ตลอดเวลา”

22) ความเคารพ เช่น การให้ความนับถือยกย่อง หรือให้ความสำคัญแก่พระรัตนตรัย ด้วยการบูชาและทำตามคำสอนของพระพุทธศาสนา การให้ความเคารพ เชื่อฟัง มารดาบิดา ครู และผู้ใหญ่คือผู้มีอายุมากกว่าหรือมีตำแหน่งสูงกว่ามีผู้บังคับบัญชาเป็นต้น รวมทั้งผู้มีความรู้และมีคุณธรรม (สมมติ จินดาพิชฐาน, 2555ช, หน้า 142) การให้ความสำคัญแก่การศึกษาและความไม่ประมาทในการทำกิจต่างๆ การเอาใจใส่ในการต้อนรับแขกหรือคนที่มาหา ดังที่พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2548, หน้า 194) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับความเคารพเพิ่มเติมเอาไว้ว่า “ความเคารพ หมายถึง ความตระหนัก ซาบซึ้ง รู้ถึงคุณความดีที่มีอยู่จริงของบุคคลอื่น ยอมรับนับถือความดีของเขาด้วยใจจริง แล้วแสดงความนับถือต่อผู้นั้น ด้วยการแสดงความอ่อนน้อม อ่อนโยน อย่างเหมาะสมทั้งต่อหน้าและลับหลัง”

23) ความถ่อมตน เช่น ความอ่อนน้อมถ่อมตัว ทั้งทางกาย วาจา และใจ (สมมติ จินดาพิชฐาน, 2555ช : 21) มีความสงบเสถียรเยียมตัว ไม่ทะนงตัว ไม่หยิ่งผยอง (ประโยชน์ ส่งกลิ่น, 2545, หน้า 64) ไม่ทำตัวเหนือผู้อื่น ไม่รู้สึกตัวเองเป็นใหญ่กว่าคนอื่นจนไม่ให้เกิดอคติคนอื่น ไม่คุยโม้โอ้อวด ไม่ถือตัวเพราะมีทรัพย์สินมาก มียศตำแหน่งสูง มีความรู้มาก หรือมีรูปร่างหน้าตาดี เป็นต้น ให้เกิดอคติคนอื่น พุดจาไฟเราะ ไม่ดูหมิ่นคนอื่น ดังที่พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2548, หน้า 204) ได้อธิบายขยายความคำบาลี “นิวาโต” ว่า หมายถึง ไม่พองลม เอลมออกแล้ว คือเอามานะทิฏฐิออก มีความประสงบเสถียร เยียมตน ไม่แบ่ง ไม่ทะนงตน ไม่มีความมานะถือตัว ไม่อวดดีถือดี ไม่ยโสโอหัง ไม่ดูถูกเหยียดหยามใคร ไม่กระด้าง ไม่เย่อหยิ่งจองหอง

24) ความสันโดษ เช่น ความรู้จักพอใจในทรัพย์สินหรือตำแหน่งที่ตนหาได้มาด้วยความสุจริต รวมทั้งบิดามารดาและบุตรภรรยาของตน (ประโยชน์ ส่งกลิ่น, 2545, หน้า 65) ไม่โลภมาก ไม่อยากได้ของของคนอื่น รู้จักพอใจในสิ่งที่ตัวเองพยายามทำอย่างดีที่สุดแล้ว เช่น เรื่องการงาน การศึกษา ยอมรับในความรู้ความสามารถของตนว่าทำได้ดีที่สุดเพียงเท่านี้ ไม่เดือดร้อนวุ่นวายใจในเรื่องที่ตนทำดีที่สุดแล้ว พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ เช่น รถยนต์ บ้าน เสื้อผ้ารวมถึงเรื่องคู่ครอง

และรูปร่างหน้าตา ไม่ใช่จ่ายเกินฐานะ ดังที่พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2548, หน้า 214) ได้อธิบายลักษณะของความสันโดษเพิ่มเติมว่า “ให้ยินดีกับของของตน กล่าวคือ ยินดีกับสิ่งที่ตนมีอยู่แล้ว เช่น พ่อแม่ของเรา ลูกเมียของเรา งานของเรา ประเทศชาติของเรา ถึงจะมีข้อบกพร่องอย่างไรก็ค่อยๆ แก่ไขกันไปให้ดีขึ้น ไม่คิดไขว่คว้าแย่งชิงเอาของคนอื่นเขามาเป็นของตน

25) ความกตัญญู เช่น การสำนึกบุญคุณและพยายามตอบแทนพระคุณของมารดาบิดา ครู และ ผู้ทำประโยชน์ต่อตัวเอง รวมถึงสัตว์และต้นไม้ที่มีประโยชน์ต่อตนเอง และผู้ทำประโยชน์ต่อส่วนรวมมีพระมหากษัตริย์และผู้เสียสละชีวิตเพื่อปกป้องประเทศชาติ เป็นต้น ผู้ใดก็ตามที่ทำคุณแก่ตนแล้ว ไม่ว่าจะมากก็ตามน้อยก็ตาม เช่น เลี้ยงดู สั่งสอน ให้ที่พัก ให้งานทำ ย่อมระลึกถึงด้วยความซาบซึ้งอยู่เสมอ ไม่ลืมอุปการคุณนั้นเลย (พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, 2548, หน้า 222) และตอบแทนบุคคลผู้มีอุปการคุณนั้นเมื่อมีโอกาส

26) การพึงธรรมตามกาล เช่น การพยายามหาโอกาสฟังพระเทศน์ ฟังปาฐกถาฟังการบรรยายธรรมจากวิทยุ โทรทัศน์ ดังที่พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2548, หน้า 234) ได้กล่าวถึงการพึงธรรมไว้ว่า “การพึงธรรมตามกาล คือการขวนขวายหาเวลาไปฟังธรรม ฟังคำสั่งสอนจากผู้มีธรรมะ เพื่อยกระดับจิตใจและสติปัญญาให้สูงขึ้น” การพึงธรรมยังสามารถทำได้โดยใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์มี youtube เป็นต้น นอกจากนั้น การพึงธรรมยังทำได้โดยการอ่านหนังสือเกี่ยวกับหลักธรรม การอ่านคำอธิบายหลักธรรมในเว็บไซต์ต่างๆ เมื่อมีปัญหาหรือความทุกข์ จะพยายามหาหลักธรรมมาช่วยปลดปล่อยจิตใจ เพื่อให้มีสติและให้แนวทางแก้ปัญหา

27) ความอดทน เช่น การอดทนต่อความทุกข์ ความลำบากทางกาย และความทุกข์ใจ ความเจ็บใจ ไม่ยอมแพ้ ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคที่เจอ หนักเอาเบาสู้ ใจเย็น อดกลั้นได้ ไม่หวั่นไหวต่อคำว่าร้าย คำนินทา ถูกคนทำร้ายทางร่างกาย ทรัพย์สิน หรือทางจิตใจ ก็ไม่ได้ตอบด้วยความโกรธ แต่ใช้สติและปัญญาในการแก้ปัญหา ดังที่พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2548, หน้า 244) ได้ให้ความ

เห็นเกี่ยวกับความอดทนไว้ว่า “ต้องมีความอดกลั้น เมื่อถูกคนพาลด่า ต้องเป็นผู้ไม่ดุร้าย คือสามารถข่มความโกรธไว้ได้ ไม่ปลุกน้ำตาให้แก่ใครๆ คือไม่ก่อทุกข์ให้แก่ผู้อื่น ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน และมีใจเบิกบานแจ่มใสอยู่เป็นนิตย์ คือมีปิติ อิ่มเอิบใจเสมอๆ ไม่พยายาบท ไม่โทษฟ้า โทษฝน โทษเทวดา โทษโชคชะตา หรือโทษใครๆ ทั้งนั้น พยายามอดทนทำการทำงานทุกอย่างด้วยใจเบิกบาน”

28) ความเป็นคนว่าง่าย เช่น การรับฟังคำสั่งสอน คำแนะนำ และ คำตักเตือนของมารดาบิดา อาจารย์ หรือผู้อื่นๆ ไม่ดื้อรั้นแต่มีเหตุผลยอมรับ ความเห็นของผู้อื่น ยอมรับคำตักเตือนและคำสั่งของผู้บังคับบัญชา ไม่เถียงอย่างไร้เหตุผลเพราะต้องการเอาชนะ ไม่ถือดีจนไม่ยอมฟังคนอื่น ดังที่พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ (2548, หน้า 254) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับความเป็นคนว่าง่ายไว้ว่า “คนว่าง่ายสอนง่าย คือคนที่อดทนต่อคำสั่งสอนได้ เมื่อมีผู้รู้แนะนำพร่ำสอนให้ ตักเตือนให้โดยชอบธรรมแล้ว ย่อมปฏิบัติตามคำสอนนั้นด้วยความเคารพ อ่อนน้อม ไม่คัดค้าน ไม่โต้ตอบ ไม่แก้ตัวโดยประการใดๆ ทั้งสิ้น”

29) การพบเห็นสมณะ เช่น การหาโอกาสพบปะพูดคุย ถวายความ อุปลัมภ์ และระลึกถึงพระสงฆ์ และผู้ทรงศีล (พ.สถิตวรรณ, 2547ข, หน้า 117, 120) ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ หรือนักปราชญ์ผู้เป็นต้นแบบที่ดีในการดำเนินชีวิต ซึ่งอาจเป็นแม่ชี หรือฆราวาสก็ได้ ดังที่พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ (2548, หน้า 269) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการพบเห็นสมณะไว้ว่า “ต้องเข้าหาคือหมั่นเข้าไป ไกล่ ไปมาหาสู่ท่าน ต้องเข้าไปบำรุง คือเข้าไปช่วยทำกิจของท่าน เช่น ปัดกวาด เช็ดถู จัดหาปัจจัย 4 ไปถวายท่าน ตามฟัง คือตั้งใจฟังคำเทศน์คำสอนของท่าน ด้วยใจจดจ่อ ตามระลึกถึงท่าน คือเมื่อพบท่านได้ฟังคำสอนของท่านแล้วก็ตาม ระลึกถึง และตามดูตามเห็น คือดูท่านด้วยตาเนื้อของเราด้วยความเลื่อมใสศรัทธา อย่างหนึ่ง” นอกจากการเข้าหาและให้ความอุปถัมภ์แล้ว เรายังควรระลึกถึง คุณธรรมและศีลาจารวัตร รวมทั้งน้อมเอาคำสอนของพระพุทธเจ้า พระสงฆ์ และ ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบอื่นๆ ในพระพุทธศาสนา มาปฏิบัติตาม

30) การสนทนาธรรมตามกาล เช่น การพยายามพูดคุยกับพระสงฆ์ หรือผู้มีความรู้เมื่อมีโอกาเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาหรือความรู้ที่มีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต ดังที่พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2548, หน้า 276) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการสนทนาธรรมตามกาลไว้ว่า “การสนทนาธรรมตามกาล คือการพูดคุยซักถามธรรมซึ่งกันและกันระหว่าง 2 คนขึ้นไป มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดปัญญา โดยรู้จักเลือกและแบ่งเวลาให้เหมาะสม ซึ่งจะทำให้ได้รับความเบิกบานใจ มีความสุขความเจริญและบุญกุศลไปในตัวด้วย” ทั้งนี้ การพูดคุยสนทนาธรรมอาจทำได้โดยผ่านสื่อสมัยใหม่ชนิดต่างๆ มีโปรแกรม LINE หรือ Facebook เป็นต้น

31) การเผาผลาญบาป (การบำเพ็ญตบะ) เช่น การพยายามควบคุม บรรเทา และกำจัดกิเลส อารมณ์หรือความรู้สึกที่ไม่ดีต่างๆ มีความโลภ ความโกรธ ความอิจฉาริษยา เป็นต้น ที่มีอยู่ในตัวเอง ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การหลีกเลี่ยง การพบปะกับสิ่งที่ทำให้เกิดกิเลส เช่น สุรา บุหรี่ การสำรวมระมัดระวังในการรับรู้สิ่งต่างๆ ในชีวิตประจำวัน กล่าวอีกอย่างคือ การแผดเผากิเลสด้วยการให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา (สมมติ จินดาพิชฐาน, 2555ช, หน้า 77) การฝึกสมาธิ ให้จิตสงบ การฝึกสติให้รู้เท่าทันและสามารถควบคุมความรู้สึกในใจตัวเอง การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน การพยายามใช้ปัญญาพิจารณาความจริง สอดคล้องกับที่พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2548, หน้า 291) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการบำเพ็ญตบะไว้ว่า “วิธีบำเพ็ญตบะในชีวิตประจำวัน เพื่อกันไม่ให้กิเลสฟุ้งขึ้นและเพื่อกำจัดกิเลสออกจากตัวทำได้โดยมีอินทรีย์สังวรและมีความเพียรในการปฏิบัติธรรม”

32) การประพาสพิภพจรรย เช่น การหาโอกาสถือศีลแปด การลดเรื่องเพศสัมพันธ์ การไม่หมกมุ่นในเรื่องกามารมณ์ การงดเว้นจากการหมกมุ่นมัวเมาในการดูหนัง ฟังเพลง กิน ดื่ม และเที่ยว ดังที่พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2548, หน้า 304) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการประพาสพิภพจรรยไว้ว่า “สำหรับปุถุชนทั่วไป สิ่งสำคัญที่เหนี่ยวรั้งเราไว้ไม่ให้ก้าวหน้าในการพัฒนาจิต

และทำให้กิเลสฟูกลับขึ้นได้ง่ายที่สุดก็คือ กามารมณ์ ถ้าใครตัดกามารมณ์ได้ ก็มีโอกาสดำเนินการปฏิบัติธรรมได้อย่างรวดเร็ว การประพาศิทธิพรหมจรรย์ในมงคลข้อนี้ จึงมุ่งเน้นการตัดกามารมณ์เป็นหลัก”

33) การเห็นอริยสัจ เช่น การพยายามปฏิบัติตามคำสอนเรื่องอริยสัจ เพื่อให้เข้าใจความเป็นไปอันแท้จริงของโลกและชีวิต (ประโยชน์ ส่งกลิ่น, 2545, หน้า 81) และนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น เมื่อเจอปัญหาหรือความทุกข์ ก็นำอริยสัจมาพิจารณาเพื่อหาทางแก้ปัญหาว่า ปัญหานั้นเกิดจากสาเหตุใด และควรหาทางแก้อย่างไร การพยายามทำความเข้าใจปัญหาว่า เป็นธรรมดาของชีวิต ไม่ควรทุกข์ใจ แต่ควรเปลี่ยนวิกฤตให้เป็นโอกาส การนำอริยสัจมาพิจารณาให้เห็นความจริงของโลกและชีวิต รวมทั้งการพยายามฝึกวิปัสสนากรรมฐานเพื่อให้เห็นแจ้งอริยสัจ ดังที่พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2548, หน้า 321) ได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับการเห็นอริยสัจไว้ว่า

เมื่อเรากำหนดรู้ปัญหา สาเหตุของปัญหา เป้าหมายของการดับของปัญหา และวิธีแก้ปัญหา ย่อมมีใจตั้งมั่นอยู่ในความดี หมั่นบำเพ็ญอริยมรรคมีองค์ 8 มีใจหยุดนิ่งตั้งมั่นอยู่ในสมาธิ เกิดปัญญาสว่างไสว รู้เห็นสิ่งต่างๆ ไปตามความเป็นจริง กิเลสต่างๆ ก็ค่อยๆ ล่อนหลุดไปจากใจ จนหมดกิเลสเป็นพระอรหันต์ พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารได้

34) การทำนิพพานให้แจ้ง เช่น การพยายามปฏิบัติเพื่อดับกิเลสและความทุกข์ (ประโยชน์ ส่งกลิ่น, 2545, หน้า 83) โดยการทำจิตให้สงบจากกิเลสและความทุกข์ ดับกิเลสและทุกข์ที่เกิดแล้ว เมื่อเจอเหตุการณ์ที่ทำให้เกิดกิเลส ก็พยายามใช้สติ และปัญญา ควบคุมไม่ให้เกิดกิเลส หรือทำให้กิเลสที่เกิดแล้วสงบลง และการฝึกวิปัสสนากรรมฐานเพื่อให้เข้าถึงภาวะนิพพาน ความดับกิเลสความเย็นใจ ดังที่พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2548, หน้า 328) ได้อธิบายวิธีการทำนิพพานให้แจ้งเพิ่มเติมว่า “จะต้องตั้งใจเจริญภาวนาไปจนเข้าถึงโคตรภูญาณเป็นโคตรภูบุคคล จากนั้นฝึกต่อไปจนเข้าถึงภาวะความเป็นอริยบุคคลที่สูงขึ้นไป

ตามลำดับ ก็จะได้เห็นอริยสัจจ์และทำนิพพานให้แจ้งได้ละเอียดลึกซึ้งขึ้น ในที่สุดก็จะบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์”

35) จิตของผู้ที่ถูกโลภธรรมกระทบแล้วไม่หวั่นไหว เช่น พยายามควบคุมจิตใจไม่ให้หวั่นไหว หรือให้หวั่นไหวแต่น้อย คือไม่ดีใจ เสียใจ มากจนเกินไป เมื่อได้ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข หรือความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา และทุกข์ พยายามปลงคือทำให้สงบยอมรับความจริงให้ได้ด้วยการพิจารณาสิ่งไม่น่าพอใจที่ประสบว่า เป็นธรรมดาของโลก หรือเป็นเรื่องของกรรม เป็นต้น ดังที่พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2548, หน้า 333) ได้อธิบายวิธีทำจิตไม่หวั่นไหวเมื่อถูกโลภธรรมครอบงำไว้ว่า “เมื่อพบกับความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนินทา ตกทุกข์ ก็ทำจิตให้เป็นกลางพร้อมพิจารณาให้รู้เท่าทัน เมื่อพบกับความได้ลาภ ได้ยศ ได้สรรเสริญ เป็นสุข ต้องคอยควบคุมจิตใจให้ดีใจเกินไป”

36) จิตไม่เศร้าโศก เช่น การพยายามทำให้ไม่โศกเศร้า เหงาหงอยเมื่อเจอเรื่องที่ทำให้โศกเศร้า ก็พยายามอดทนและใช้ปัญญาพิจารณาเพื่อให้ยอมรับความจริงของโลกและชีวิตเพื่อให้ความโศกเศร้าเสียใจเบาบางลงและหายไป ในที่สุด หรือพยายามทำให้ไม่เสียใจด้วยวิธีการต่างๆ เช่น หากิจกรรมอื่นๆ ทำเพื่อไม่ให้จิตครุ่นคิดในเรื่องที่ทำให้เศร้า หาเพื่อนคุยเพื่อให้ลืมเรื่องที่เศร้าโศก การฝึกสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานเพื่อตัดกิเลสที่จะทำให้จิตเศร้าโศก ดังที่พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2548, หน้า 328) ได้แนะนำข้อควรปฏิบัติเพื่อให้จิตไม่เศร้าโศกไว้ว่า “หมั่นทำสมาธิ เจริญมรณานุสติเป็นประจำ ก็จะทำให้ความรักามีอิทธิพลเหนือใจเราไม่ได้มาก มีสติดี มีความเด็ดเดี่ยว ก็จะมีจิตโศกน้อยกว่าคนทั่วไป”

37) จิตปราศจากธุลี เช่น การพยายามทำจิตให้สะอาดบริสุทธิ์ ไม่ให้ความโลภ โกรธ หลง มาครอบงำ เมื่อเจอสิ่งที่ย่ำแย่ยากเลว ก็พยายามบรรเทาหรือกำจัด ไม่ปล่อยให้เกิดความอยาก ความโกรธ ความเกลียด หรือความลุ่มหลง การหาโอกาสเจริญวิปัสสนากรรมฐานเพื่อทำลายกิเลสที่ทำให้จิตสกปรกดังที่

พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2548, หน้า 348) ได้อธิบายวิธีทำจิตให้ปราศธุลีไว้ว่า “ไม่ประมาทในการทำสมาธิ ตั้งใจทำสมาธิภาวนาไปตามลำดับไม่ย่อท้อสักวันหนึ่งก็คงจะทำให้ใจหยุดนิ่งเกิดปัญญา เห็นอริยสัจจทำนิพพานให้แจ้ง และกำจัดอริยกิเลสทั้งหลายให้ล่อนหลดไปจากใจ เป็นพระอรหันต์เข้าถึงสุขอันเป็นอมตะได้เหมือนกัน”

38) จิตเกษม เช่น การพยายามทำจิตให้ผ่องใส ปลอดโปร่ง โล่งเบา ไม่มีกิเลส เป็นสุขแบบสงบ ไม่ปล่อยให้ความโลภ โกรธ หลง หรือเหตุการณ์ต่างๆ ทำให้ตัวเองเคร่งเครียด กังวลใจ พึงชัน หงุดหงิด รำคาญ หรือห่อเหี่ยวอับเฉา การพยายามไม่ให้รูป เสียง กลิ่น รส ฯลฯ หรือกิณ กาม เภยรติ มาผูกมัดจิตใจจนเกิดความทุกข์ การพยายามเจริญสติในชีวิตประจำวันเพื่อให้จิตผ่องใส สงบสุข และพยายามเจริญวิปัสสนากรรมฐานเพื่อให้จิตบรรลุนิพพานซึ่งเป็นภาวะที่จิตพ้นทุกข์อย่างสมบูรณ์แบบ สอดคล้องกับความเห็นของพระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2548, หน้า 354) ที่ได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับการทำจิตให้เกษมว่า

การทำจิตให้ก้าวพ้นจากโยคะทั้ง 4 คือกามโยคะ ภวโยคะ ภิกฺขุโยคะ และอวิชชาโยคะ ซึ่งเปรียบเหมือนเชือก 4 เกลียว ได้ถูกพันขาดสะบั้นโดยสิ้นเชิง จิตก็จะเป็นอิสระ ทำให้คล่องตัว ไม่ติดขัด ไม่อึดอัดอีกต่อไป ไม่มีภัยใดๆ มาบีบคั้นได้อีก จึงความสุขอย่างแท้จริงพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ผู้ที่จะมีจิตเกษมได้อย่างแท้จริง คือผู้ที่มีใจจดจ่อแน่วแน่อยู่ในนิพพานตลอดเวลา ซึ่งก็ได้แก่พระอรหันต์นั่นเอง

กล่าวโดยสรุป รูปแบบการประยุกต์หลักมงคลชีวิต 38 ประการ เพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมไทย มุ่งเน้นให้ชาวพุทธสามารถนำคำสอนเรื่องมงคลมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้นในบริบทของสังคมปัจจุบันโดยสอดคล้องกับหลักการหรือคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งจะเห็นได้ว่ามงคลชีวิต 38 ประการนั้นเราสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมได้ทุกข้อเพียงแต่ต้องปรับให้เข้ากับสถานการณ์และสภาพการณ์

หรือให้เหมาะสมกับตนเองเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดตามหลักการแห่งพระพุทธศาสนา

3. บทสรุป

จากการศึกษาทั้งภาคเอกสารและภาคสนามดังกล่าว ทำให้สามารถสร้างรูปแบบการประยุกต์หลักมงคลชีวิต 38 ประการเพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนาขึ้นมา โดยประกอบไปด้วยหลักการพื้นฐาน จุดมุ่งหมาย หลักเกณฑ์ในการประยุกต์ และวิธีการประยุกต์หลักมงคลชีวิต 38 ประการแต่ละข้อ

ตามรูปแบบที่ได้จากการศึกษานั้น ชาวพุทธควรและสามารถนำหลักมงคลชีวิต 38 ประการมาใช้ได้เกือบทุกข้อโดยปรับให้เหมาะสมกับสถานะและความสามารถของตน รวมทั้งสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน โดยควรกำหนดจุดมุ่งหมายทั้งจุดหมายหลักคือนิพพานและจุดหมายรองคือเป้าหมายในชาตินี้ การประยุกต์หลักมงคลชีวิตตามรูปแบบนี้สอดคล้องกับหลักการทางพระพุทธศาสนาเพราะนอกจากเป็นการปฏิบัติหลักธรรมต่างๆ ในพระพุทธศาสนาอย่างครอบคลุมแล้ว ยังมีจุดมุ่งหมายหลักที่เป็นอุดมคติของพระพุทธศาสนาอีกด้วย

บรรณานุกรม

ก. พระไตรปิฎกและอรรถกถา

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 25. (2539).

กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). *พระสูตรและอรรถกถาแปล*. กรุงเทพมหานคร:

เฉลิมชาัญการพิมพ์.

ข. หนังสือทั่วไป

ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์. (2534). *หลักพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ปิ่น มุกกันต์. (2555). *มงคลชีวิต*. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พ.สถิตวรณ. (2547ก). *อุดมมงคลในพระพุทธศาสนา เล่ม 1*. กรุงเทพมหานคร: ขวนพิมพ์.

พ.สถิตวรณ. (2547ข). *อุดมมงคลในพระพุทธศาสนา เล่ม 2*. กรุงเทพมหานคร: ขวนพิมพ์.

พระมหาสมชายฐานวุฒโฒ. (2558). *มงคลชีวิตฉบับ “ทางก้าวหน้า”*. กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์การพิมพ์.

พระมหาวิระ ถาวโร. (2519). *มงคล 38 และอุทุมพริกสูตร*. กรุงเทพมหานคร: ขวนพิมพ์.

ภัทรพร สิริกาญจน. (2540). *จริยธรรมกับบุคคล*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.

สมดี จินดาพิชฐาน. (2555ก). *มงคลชีวิต 38 ประการ ฉบับห้องสมุด เล่ม 1*. กรุงเทพมหานคร: วิชาการพิมพ์.

สมดี จินดาพิชฐาน. (2555ข). *มงคลชีวิต 38 ประการ ฉบับห้องสมุด เล่ม 2*. กรุงเทพมหานคร: วิชาการพิมพ์.

ค. วิทยานิพนธ์

ประโยชน์ ส่งกลิ่น. (2545). *การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการของการพัฒนาดนตามแนวคำสอนในมงคลสูตร*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์).